

# TEMA I

## INSTITUȚIILE ÎN ȘTIINȚA ECONOMICĂ

- ▶ Economia instituțională. Ce sunt instituțiile?
- ▶ Ipoteze metodologice:  
individualism și subiectivism
- ▶ Clasificarea și proprietățile instituțiilor
- ▶ Instituții și organizații

*In building up a scientific picture of the economic world,  
definitions play an important part.*

Walter Eucken,  
*The Foundations of Economics*

*Libertatea omului [...] este întemeiată pe posesia rațiunii,  
care este capabilă să-l îndrume privitor la acea lege  
după care urmează să se conducă și să-i arate până  
unde poate să acționeze conform voinței sale.*

John Locke,  
*Al doilea tratat despre cărmuire*

## A. RAȚIONAMENTE DE BAZĂ, DEFINIȚII, CONCEPTE CHEIE

\*

*Economia instituțională (Institutional Economics)* este un domeniu de analiză economică oarecum distinct. Atât din punct de vedere științific, cât și didactic, economia instituțională semnifică, pe de o parte, o abordare de *teorie economică a instituțiilor* și, pe de altă parte, *integrarea instituțiilor și a aranjamentelor instituționale în teoria economică*, în particular în teoria dezvoltării economice.

Integrarea instituțiilor în teoria economică decurge din recunoașterea faptului că instituțiile reprezintă un puternic factor explicativ al decalajelor de performanță economică dintre țări. Această potență explicativă este cea care justifică *dimensiunea economică reală* a instituțiilor.

<i>Economia Instituțională</i>  este o abordare integrată despre:	<i>economie</i> – știința ce studiază acțiunea umană privind alocarea mijloacelor rare cu întrebuințări alternative
	<i>instituții</i> și despre semnificația lor în legătură cu modul în care oamenii își îndeplinesc scopurile

Ca disciplină de studiu, *economia instituțională* cuprinde, pr de o parte, analiza modului în care instituțiile iau naștere și evoluează – ca rezultat al alegerilor pe care oamenii le fac în fața schimbării circumstanțelor, fie ele economice sau politice. Pe de altă parte, este vorba despre analiza impactului diferitelor seturi de reguli (sisteme de instituții sau *aranjamente instituționale*) asupra performanței economice.

Noțiunea de *instituție socială* se referă la o *regularitate în comportamentul social, adică un comportament specific în situații recurente specifice*. Instituția socială este asociată unei reguli, unei regularități în comportamentul uman, fie în sensul unei constrângeri auto-impuse, fie impusă de o autoritate externă.

*Instituțiile reprezintă regulile jocului în societate, adică setul de constrângeri și stimulente care modelează interacțiunile umane*. Diferitele constrângeri și stimulente sunt adoptate și consolidate în măsura în care acțiunea umană recurentă desfășurată în condițiile acestora se soldează cu atingerea scopului propus.

Economia instituțională modernă se întemeiază pe postulatul potrivit căruia *modificarea stimulentei (a instituțiilor și aranjamentelor instituționale) influențează acțiunea umană într-o manieră predictibilă*, în condițiile oricărei forme de organizare socială.

Stimulentele afectează comportamentul uman în toate aspectele vieții noastre, de la cooperarea socială în cadrul pieței până la deciziile non-piață sau cele politice.

De exemplu, teoria economică și istoria au dovedit că eșecul organizării socialiste își are originea în implementarea unor stimulente incompatibile cu natura umană și, deci, contrare progresului economic și social. De asemenea, funcționarea sistemului economic socialist a generat rezultate injuste, care i-au deteriorat posibilitatea de preservare. Aceste consecințe au fost anticipate o dată cu demonstrația lui Ludwig von Mises cu privire la *imposibilitatea calculului economic* în economia socialistă și cu argumentul lui Friedrich von Hayek în *problema cunoașterii* – argumente însă ignorate de teoria neoclasică. Treptat, în rândul economiștilor apare înțelegerea faptului că *performanța economică este dependentă de cadrul instituțional al unei economii*.

*Instituțiile reprezintă reguli făcute de om (nu limite fizice, naturale) ce constrâng comportamentele arbitrare și oportuniste care pot fi adoptate în cadrul relațiilor interpersonale. Această modalitate de definire nu presupune, în mod necesar, că toate instituțiile sunt însoțite de sancțiuni aferente încălcării acestora. Uneori, însă, existența unor asemenea sancțiuni sporește predictibilitatea comportamentului uman. Astfel, se creează premisele necesare coordonării descentralizate a acțiunilor individuale într-o ordine socială.*

Instituțiile reprezintă stimulentele și constrângerile în cadrul cărora se manifestă relațiile interpersonale, fie ele politice, sociale sau economice. Constituirea și funcționarea instituțiilor înseamnă trecerea de la anarhie la ordine prin introducerea și respectarea diferitelor sisteme de reguli și

norme. Instituțiile devin, astfel, atât condiție cât și produs al vieții sociale (viața omului în societate).

Analizele de economie instituțională au drept obiectiv completarea lacunelor analitice și epistemologice ale teoriei neoclasică convenționale. Aceasta presupune recunoașterea rolului determinant al aranjamentelor instituționale în crearea și menținerea unei ordini sociale și economice *juste* și, în același timp, cât mai *prosperă*.

<p>Teoria neoclasică („<i>mainstream</i>”) nu a încorporat instituțiile, ca domeniu specific de analiză, în mod explicit și sistematic.</p> <p>Importanța instituțiilor a fost puternic subestimată, în principal datorită ipotezelor analitice restrictive, nerealiste, din aproape întreaga teorie neoclasică:</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● ipoteza cognitivă a „<i>cunoașterii perfecte</i>”</li> </ul>
	<ul style="list-style-type: none"> <li>● ipotezele comportamentale de tip „<i>homo economicus</i>”</li> </ul>
	<ul style="list-style-type: none"> <li>● ipoteza „<i>raționalității maximizatoare</i>”</li> </ul>
	<ul style="list-style-type: none"> <li>● validarea capacității economistului, ca analist și observator, de a judeca optimul economic (paretian)</li> </ul>
	<ul style="list-style-type: none"> <li>● conceptul clasic de echilibru economic (general), care ignoră timpul, incertitudinea și activitatea antreprenorială</li> </ul>

În realitate, economia, societatea, trebuie analizate ca *sistem complex evolutiv*; noțiunea de echilibru ca stare durabilă sau condiție normativă dezirabilă nu constituie, în mod necesar, un element caracteristic acestei abordări. Adaptarea realistă a propozițiilor din teoria ortodoxă dă naștere ipotezelor metodologice de bază ale abordărilor de eco-

nomie instituțională: cunoașterea imperfectă, „*homo agens*”, individualismul, importanța definitorie a regulilor (a stimulentei și constrângerilor), subiectivismul acțiunilor umane, timpul, incertitudinea, activitatea antreprenorială.

\*

Evoluția științelor sociale, a științei economice în particular, a fost dintotdeauna condiționată de dezbaterile de natură epistemologică și metodologică asupra sistemului științelor.

*Empirismul se întemeiază pe postulatul că nu poate exista teorie în absența observației: o propoziție teoretică este adevărată numai dacă se întemeiază pe observație. În această viziune, menirea teoriei economice este de a consemna regularitățile statistice, cantitative, ale comportamentului uman, formulând astfel legi apte să producă „previziuni” și să fie „confirmate” prin noi probe statistice.*

Potrivit empirismului, nu există nimic în realitate care să poate fi cunoscut cu adevărat înaintea unor experiențe, în baza cărora se confirmă sau se falsifică ipoteza inițială.

Filozofia științei economice se întemeiază însă pe recunoașterea existenței anumitor adevăruri (sintetice) despre lume. Acestea pot fi cunoscute „*a priori*” (înaintea observației), adică fără confirmare. Crezul empirismului că „doar experiența poate duce la propoziții sintetice” devine

contradictoriu prin faptul că această afirmație este una *a priori*, deoarece adevărul ei nu poate fi stabilit prin experiență.

*Apriorismul* înseamnă construirea științei (economice) pe *axiome* necesare și evidente, pe adevăruri sintetice *a priori*, stabilite prin introspecție în însăși natura și esența acțiunii umane. Implicațiile logice ale unor asemenea axiome devin adevărurile imuabile ale științei economice.

Axioma fundamentală este recunoașterea *existenței acțiunii umane*: faptul că oamenii au scopuri, că utilizează mijloace rare pentru atingerea acestora, faptul că acțiunea umană se desfășoară în timp, că oamenii au scări (ierarhii) de valori, preferințe de timp etc. Astfel de propoziții fundamentează, în mod formal și aprioric, legi economice universale, cum ar fi de exemplu legea utilității marginale descrescânde.

*Individualismul metodologic* înseamnă analiza instituțiilor și normelor sociale în termenii acțiunilor umane individuale. Viziunea individualistă asupra naturii umane este rădăcina comună a tuturor elaborărilor teoretice privind omul și societatea. Individualismul metodologic se întemeiază pe faptul că individul este unitatea de analiză fundamentală, de vreme ce *acțiunea umană este întotdeauna eminentamente individuală*.

*Holismul metodologic* se bazează pe ideea eronată că întreg comportamentul uman este determinat de un sistem social suprauman, ce se autogenerază și autoîntreține și care este, ontologic și metodologic, anterior indivizilor.

Este, însă, un fapt indubitabil că nu există nici un alt substrat al societății decât acțiunile indivizilor.

Alegerile și acțiunile sunt efectuate de persoane (individuale) și nu de entități organice abstracte cum ar fi Academia de Studii Economice, statul, societatea, națiunea etc. Numai indivizii au preferințe în virtutea cărora acționează, nu entitățile colective abstracte. De exemplu, *comerțul internațional nu reprezintă materializarea de schimburi economice între țări, ci între proprietari care, întâmplător sau nu, au naționalități diferite*. Țara, societatea etc. nu acționează și nu pot acționa deoarece, spre deosebire de indivizi, nu posedă capacitate de gândire, voință, rațiune și conștiință.

Economia – *ca știință a acțiunii umane* – se întemeiază pe recunoașterea faptului că *acțiunea umană este întotdeauna, în mod necesar, rațională*. Acțiunea umană este comportamentul conștient, intenționat, care poate fi controlat prin voință, orientat înspre atingerea unor scopuri, prin utilizarea unor mijloace. Opusul acțiunii nu este comportamentul irațional, ci o reacție de răspuns a corpului uman la anumiți stimuli și instincte, adică reflexele corpului uman care nu pot fi controlate prin voință. Din acest punct de vedere, conceptul de „acțiune rațională” are caracter pleonastic.

Faptul că orice acțiune umană este rațională, prin definiție, *nu înseamnă că acțiunea umană este și eficientă* (adică se soldează cu atingerea scopului propus). Abordarea firească nu poate fi cea a „raționalității maximizatoare”, a unei rațiuni umane infailibile, în condiții de cunoaștere perfectă și



absență a incertitudinii, ci a omului din realitate care *poate să și greșească* în alegerea și utilizarea mijloacelor sale. Aceasta nu diminuează cu nimic caracterul rațional (conștient, intenționat) al acțiunii umane.

*Principiul metodologic al subiectivismului* se referă la caracterul subiectiv al preferințelor și evaluărilor omului care alege și acționează. Fundamentul subiectivismului se bazează pe faptul că *doar intențiile, anticipările și dotările cu resurse ale individului care acționează permit înțelegerea comportamentelor sau acțiunilor sale*, nu intențiile, anticipările și resursele celor care observă și explică acțiunea.

Costul, care este obstacolul alegerii, este subiectiv. Acesta constă în evaluarea (aprecierea) subiectivă a celei mai bune alternative sacrificate în favoarea celei alese. Rolul economistului este astfel mult diminuat de imposibilitatea pătrunderii în evaluările subiective ale actorilor; rolul economistului rămâne unul predominant *explicativ*.

\*

Cristalizarea socială a comportamentului uman în acord cu anumite reguli a dat naștere celor mai importante instituții ale vieții în societate: lingvistice, economice, politice, juridice și morale.

Numeroase instituții indispensabile societății umane au apărut spontan, ca rezultat al interacțiunilor sociale ce

sintetizează principiul „mâinii invizibile“ – *human action, but not human designed.*

Regulile de trafic, diferite măsuri standardizate pentru distanță, greutate și timp, apariția monedei și utilizarea acesteia în procesul de piață, a limbajului sau a diferitelor standarde tehnice ilustrează natura temporală și spontană a procesului evoluționist de formare a instituțiilor sociale.

Alte instituții au fost create și implementate intenționat de diferiți actori, mai mult sau mai puțin auto-rizați: guverne, parlamente, lideri spirituali sau capi ai bisericii.

<i>A spune că o instituție a apărut involuntar nu înseamnă neapărat că nimeni nu s-a gândit la așa ceva înainte de apariția ei. Însă, faptul că una sau câteva persoane posedă o anumită construcție imaginată a unei instituții nu împiedică, totuși, etichetarea acestei instituții ca fiind apărută în mod spontan.</i>	Orice persoană care trăiește într-o economie naturală și-ar putea imagina ce simplă ar fi fost viața dacă ar exista banii. Însă, acțiunea izolată a unei persoane, al cărei scop ar fi introducerea monedei, nu ar fi avut nici un rezultat.
--	--

*Primul criteriu de clasificare a instituțiilor* privește modul în care acestea sunt create și impuse membrilor comunității de către un terț dotat cu putere coercitivă și o anumită autoritate (politică sau nu). Acest criteriu împarte instituțiile în *interne* și *externe*; elementele caracteristice, în ceea ce privește originea și natura acestor categorii de instituții, sunt prezentate în schema următoare.

<i>Instituții interne</i>	<i>Instituții externe</i>
<ul style="list-style-type: none"> <li>● nu sunt rezultatul impunerii de către o autoritate externă și, în general, nici rezultatul voinței umane.</li> <li>● exemple: cutumele, limbajul, normele etice și bunele maniere, convențiile comerciale, legea naturală din tradiția anglo-saxonă, regulile internalizate care au luat naștere datorită obișnuinței, educației și experiențelor repetate.</li> <li>● încălcarea instituțiilor interne este sancționată informal, prin ostilitatea membrilor comunității.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● structurarea acestora are loc în plan ierarhic, spre deosebire de regulile interne a căror manifestare este orizontală, între egali.</li> <li>● exemple: regulile prohibitive de comportament codificate în coduri civile, comerciale, penale, rutiere etc., aranjamentele legislative și constituționale care structurează sistemul politic și economic, diverse reguli politico-administrative.</li> <li>● încălcarea instituțiilor externe este sancționată formal, în general prin utilizarea forței și coerciției.</li> </ul>

*Al doilea criteriu de clasificare a instituțiilor* privește gradul de formalizare (codificare) a diferitelor reguli sociale de comportament. Potrivit acestui criteriu, se disting *instituțiile informale* și *instituțiile formale*.

Instituțiile informale sunt acele reguli sociale nescrise, în timp ce instituțiile formale sunt înscrise în diferite acte,

legi, statute etc. Instituțiile externe dețin, în mod necesar, o componentă formală, în timp ce instituțiile interne nu sunt neapărat și informale.

*Aranjamentul instituțional care prevalează în orice societate este un mix de reguli interne și externe, de instituții informale și formale.*

Gândirea economică modernă privește viața și economia ca fiind ordonate de legile formale și de drepturile de proprietate, însă acestea formează doar o parte din totalul constrângerilor și stimulentei care modelează alegerile membrilor societății.

<i>Proprietăți fundamentale ale instituțiilor</i>	<i>Universalitatea:</i> caracterul general și abstract al unei reguli sociale, precum și caracterul deschis, în sensul aplicării aceleiași reguli unui număr oricât de mare de cazuri.
	<i>Credibilitate, stabilitate, transparență:</i> atributele regulilor sociale în virtutea cărora este facilitată desfășurarea interacțiunilor umane, prin creșterea predictibilității acestora.
	<i>Justețe:</i> calitatea de a respecta criteriul etic universal în funcție de care are loc evaluarea normativă a regulilor sociale și a aranjamentelor instituționale.

\*

Economia instituțională și analiza instituțiilor presupun necesitatea realizării unei delimitări conceptuale clare între noțiunea de „instituție” și cea de „organizație”.

În limbajul cotidian, semnificația conceptului de „instituție” a deviat puternic de la înțelesul său original; în utilizarea sa cotidiană, termenul de „instituție” este aplicat aproape în toate cazurile ca sinonim conceptului de „organizație”, fie ea economică, politică etc.

În economia instituțională, diferența este similară celei care, în cazul unui joc, operează între reguli și jucători.

*Instituțiile sunt regulile, organizațiile sunt jucătorii.*

De exemplu, în termenii economiei instituționale, compania Coca-Cola sau Guvernul României sunt organizații, prima economică iar cea de-a doua politică, în timp ce Tratatul de la Maastricht, legislația antitrust sau drepturile de proprietate sunt instituții.
--

*Organizațiile* (politice, economice, sociale) reprezintă grupuri de indivizi uniți prin mijloace comune în vederea atingerii scopurilor lor individuale.

Organizațiile iau naștere în vederea exploatării oportunităților furnizate de instituții. Atât problema existenței organizațiilor, cât și modul specific de evoluție a acestora depind de structura stimulentei și a constrângerilor furnizate de instituții.

Distincția *instituții* – *organizații* este relativ simplă. Organizațiile sunt reflectate de și prin acțiuni umane, deoarece acestea reprezintă diferite forme de combinare a acțiunilor indivizilor. Instituțiile reprezintă, așa cum am arătat, setul de stimulente și constrângeri în cadrul cărora se desfășoară acțiunile umane.

Trebuie remarcată *mutualitatea dintre acțiunile organizațiilor și evoluția instituțiilor*. Aceasta permite unificarea abordării instituțiilor ca reguli ale jocului cu abordarea instituțiilor ca reguli de comportament, ceea ce înseamnă că strategiile organizațiilor manifestă influență asupra regulilor jocului.

O distincție asemănătoare operează și între organizații, în general, și comunități. În sensul adoptat aici, *orice comunitate este o organizație, însă nu orice organizație este o comunitate, societate*. De exemplu, angajații unei firme care sunt plătiți pentru a face parte din această organizație economică nu formează o comunitate. Acești angajați primesc un salariu care îi determină să accepte stabilirea ierarhică a acțiunilor lor, în cadrul firmei. Apartenența la o comunitate nu este însă rezultatul unui contract ori al unei tranzacții monetare. Uneori poate fi vorba de relațiile de rudenie, de iubire sau de prietenie, alteori de credințe sau interese comune.

## CONCEPTE CHEIE

- economie instituțională
- instituții
- reguli
- aranjament instituțional
- constrângeri
- stimulente
- economie neoclasică
- acțiune umană
- empirism
- apriorism
- individualism
- subiectivism
- holism
- instituții interne
- instituții externe
- instituții formale
- instituții informale
- organizații